

Takase-båten av Mori Ogai (1862–1922)

Den lilla Takase-båten gick upp och ner för Takase-floden i Kyoto. När en förbrytare dömts till förvisning till någon av öarna under Tokugawaperioden¹ blev den dömdes släktingar kallade till fängelset för att ta farväl, innan den dömda klev ombord på Takase-båten för att färdas nerför floden mot Osaka. En patrullerande polis² från Kyotomagistratet blev hans eskort, och det var sed att förbrytarens närmaste släkting fick att följa med i båten på väg mot Osaka. Detta var ingen uppifrån godkänd sedvänja, utan en så kallad oskriven regel som myndigheterna hade överseende med.

Naturligtvis var de som förvisades till öarna sådana som ansågs ha gjort sig skyldiga till allvarliga illgärningar, men det stora flertalet var inte alls sådana som begick grova våldsdåd som mord och anlagd brand i syfte att stjäla. Majoriteten av de förbrytare som klev ombord på Takase-båten var istället personer som begått brott som de inte avsett, som när två olyckliga älskande försökt ta livet av sig men endast kvinnan dött medan mannen överlevt.³

Det var den sortens förbrytare som steg ombord på Takase-båten när den rodde ut till tempelklockornas klang i skymningen för att med Kyotos mörknande byggnader på båda sidor färdas österut och fortsätta ner för Kamo-floden.⁴ Förbrytaren och den anhörige satt och samtalade hela natten. De klagade gång på gång över att de aldrig skulle mötas igen, hur gärna de än hade velat. Polismannen stod vid sidan av och lyssnade, och fick i detalj höra om den släkt som framalstrat den dömda och om släktens tragiska öde. Det var människoöden som ämbetsmännen inte ens kunde föreställa sig i sin fantasi när de lyssnade på de offentliga vittnesmålen i magistratets domstol eller när de läste affidaviterna vid sina skrivbord.

Olika polismän hade olika personlighet – en del var känslolika och tyckte bara att det var jobbigt och ville hålla för öronen, men det fanns också de som verkligen tog de olyckliga levnadsödena till sig och kände smärta inombords, även om de inte visade det utåt till följd av sin roll som tjänstemän. Om förbrytaren och hans anhöriga råkat ut för ett särskilt tragiskt öde klarade de mer känslolika och lätttrorda polismännen inte att hålla tårarna tillbaka.

Detta gjorde att polismännen vid magistratet kände obehag och motvilja inför uppdraget att eskortera förbrytarna på Takase-båten.

¹ 1603–1868, kallas också Edoperioden.

² *Dooshin*=de poliser som patrullerade på gatorna och gjorde ”lite av varje” under perioden. De fungerade också som fängvaktare. De hade låg status och svarar därför mot ”patrullman”/”patrullerande polisman”.

³ Dubbelt kärlekssjälv-mord (*shinjuu*)= när två älskande tar livet av sig tillsammans. Detta var ett vanligt motiv i skönlitteraturen under Tokugawaperioden, inte minst känt genom Chikamatsu Monzaemons dramer.

⁴ Takase-floden går samman med den större Kamo-floden.

En gång, det var förmodligen under Kansei-perioden⁵ när Matsudaira Sadanobu⁶ gjorde politisk karriär, klev en sällsam förbrytare av tidigare okänt slag ombord på Takase-båten en vårkväll när körsbärsblommen vid Chion-templet föll till klockornas klang.

Det var en man i trettioårsåldern utan fast bostadsadress som hette Kisuke. Han hade inga anhöriga som blivit kallade till fängelset, utan han steg ensam ombord på båten.

Polismannen Haneda Shobe som blivit beordrad att följa med hade bara hört att denne Kisuke hade mördat sin lillebror. När han betraktade den utmärglade, bleke mannen medan de lämnade fängelset och gick ner till varvet gjorde han ett högst sällsamt och fridfullt intryck – Kisuke respekterade Shobe i egenskap av tjänsteman och protesterade inte vad han än blev tillsagd. Detta var inte den foglighet som förbrytare ofta la sig till med för att fjäska för makten.

Shobe tyckte att detta var besynnerligt. Också sedan de klivit ombord observerade han hela tiden Kisukes uppträdande noggrant, inte bara för att det var hans skyldighet i egenskap av tjänsteman.

Vinden hade varit stilla sedan skymningen. Det var en kväll då himlen täcktes av tunna moln som suddade ut månens kontur, och den annalkande sommarens värme blev ett töcken som kunnat stiga upp ur jorden på stranden och marken i flodbädden. När de lämnat Shimogyo-machi⁷ och kommit ut på Kamo-floden blev allt tyst och stilla – det enda som hördes var vattnets viskningar när det klövs av båtens bog.

Visserligen hade förbrytarna rätt att sova i båten om natten, men Kisuke såg inte ens ut att ha för avsikt att lägga sig – han satt tyst och blickade upp på månen som än lyste starkare och än svagare medan molnens skuggor rörde sig. Hans panna var klar och ett svagt sken lyste i hans ögon.

Shobe såg honom inte direkt i ögonen, men han vek inte från honom med blicken. I sitt inre upprepade han orden: ”Sällsamt, sällsamt!” Från vilket håll Shobe än betraktade Kisuke verkade han nämligen högst belåten. Man hade kunnat tro att han skulle börja vissla eller nynna på en sång om han inte känt sig övervakad av tjänstemannen.

Shobe kunde inte räkna alla de gånger han hade haft ansvaret för Takase-båten. De förbrytare som klivit ombord på båten hade nästan alltid en så olycklig uppsyn att man inte ens kunde se på dem. Men den här mannen – hans ansiktsuttryck såg ut som om han skulle ge sig av på en nöjesresa. Hans brott sades bestå i att han mördat sin lillebror. Kanske hade hans bror varit en ond människa och kanske hade det fått honom att döda honom, men det var ändå knappast något

⁵ 1789–1801

⁶ Matsudaira Sadanobu var regent åt den elfte Tokugawa-shogun, Tokugawa Ienari (shogun 1787–1837).

⁷ ”Södra staden”

som han borde vara glad för om han hade mänskliga känslor. Var denne bleke, magre man en så ovanlig förbrytare att han helt saknade känslor? Det kunde Shobe inte tänka sig. Kanske var han rubbad? Nej, verkligen inte. Varken hans tal eller uppträdande var ju det minsta osammanhängande. Vem var den här mannen, egentligen?

Ju mer Shobe funderade desto mindre förstod han.

Efter en stund stod han bara inte ut längre, utan frågade: ”Kisuke, vad tänker du på?”

”Hur sa?”, svarade Kisuke och såg sig om, och han rätade på sig och tittade på Shobe som om han blev orolig att tjänstemannen tyckte att han gjorde något fel.

Shobe kände ett behov att ursäkta att han helt plötsligt frågade om något som inte hörde till hans yrkesroll. ”Det var inget särskilt”, sa han. ”Faktum är att jag sedan innan har velat fråga dig hur du känner inför din förvisning till öarna. Jag har eskorterat många till öarna i den här båten. Det har varit personer med vitt skilda levnadsöden, men alla har de sörjt över sin avresa, och hela natten har de suttit och gråtit tillsammans med den släkting som fått följa med dem i båten. Men när jag betraktar dig verkar du inte känna någon bävan inför din resa, så vad sitter du och tänker på egentligen?”

Kisuke log vänligt. ”Tack för dina vänliga ord”, svarade han. ”Det måste vara tragiskt för andra att förvisas till öarna och jag kan föreställa mig hur det känns för dem. Men det är personer som har haft ett bra liv innan. Kyoto är en storartad plats, men jag vet att jag aldrig kommer att behöva vara med om det lidande jag har fått uppleva där igen. Tack vare myndigheternas nåd har jag blivit räddad till livet och nu ska jag få färdas till en av öarna. Även om livet där är hårt så kommer det knappast att bli något helvete. Jag har aldrig haft någon plats som jag kunnat kalla mitt hem, men nu har myndigheterna i sin nåd beordrat mig att bo på en av öarna. Mer än något annat är jag tacksam över att kunna slå mig till ro där. Visserligen är jag svag men jag har aldrig varit sjuk, så hur hårt arbete jag än kommer att få utföra vet jag att jag förmodligen inte kommer att drabbas av sjukdom. Och när jag blev förvisad till ön fick jag tvåhundra mon⁸ i kopparmynt. De har jag här.” Han la handen över bröstet. Det var regel på den tiden att den som blev förvisad till någon av öarna fick tvåhundra kopparmynt.

Kisuke berättade vidare: ”Jag känner mig generad när jag säger det, men jag har aldrig tidigare haft så mycket som tvåhundra mon på mig. Jag har jämt och ständigt varit på jakt efter arbete, och så snart jag har hittat jobb har jag kämpat och slitit som ett djur. Men de småpengar jag har tjänat har jag alltid varit tvungen att lämna i händerna på någon annan. Och de gånger

⁸ Mon=myntenhet. Detta rör sig om ett ganska litet belopp.

jag haft pengar till mat har de nästan alltid gått till att betala mina lån och sedan har jag fått låna igen. Sedan jag hamnade i fängelse har jag fått mat utan att behöva göra någonting; jag har varit en ren parasit för myndigheterna. Och nu när jag lämnade fängelset fick jag dessa tvåhundra mon i bidrag. På så vis har jag kunnat äta det jag fått av myndigheterna utan att behöva göra av med dessa tvåhundra mon. Detta är första gången jag har haft pengar som verkligen varit mina egna. Jag vet inte vad jag kommer att arbeta med när jag kommer till ön, men jag blir glad när jag tänker på vad jag kan göra med dessa tvåhundra mon när jag är där.” Sedan tystnade Kisuke.

”Jag förstår”, började Shobe, men han var så förbluffad av Kisukes ord att han inte kom på något att svara på en längre stund. Han satt tyst, försjunken i tankar.

Shobe började komma upp i yngre medelåldern. Han var gift och hade fyra barn med sin hustru. Dessutom var hans gamla mor i livet, så de var sju personer i hans familj. De levde huvudsakligen i sådan enkelhet att det framstod som armod för folk i allmänhet. Förutom tjänstekläderna ägde Shobe inga andra kläder än dem han sov i. Olyckan ville att hans fru kom från en välbärgad köpmannafamilj, och även om hon hade avsett att leva på det ris han fick i lön hade hon blivit bortskämd av sin förmögna familj under uppväxten och klarade inte att leva med en sådan svångrem att hennes man blev nöjd. Lönen brukade inte räcka till slutet av månaden, så då såg frun till att i smyg få pengar från hembygden för att få debet och kredit att gå ihop. Det gjorde hon eftersom hennes man avskydde lånta pengar som pestråttor, men trots det var han inte ovetande om förhållandena. Bara det faktum att de mottog gåvor från hennes hembygd vid de fem stora högtiderna och att barnen fick kläder från hennes släkt när de fyllde tre, fem eller sju år var plågsamt för honom, och när han upptäckte att hålen i deras ekonomi täpptes igen genom hustruns försorg såg han inte glad ut. Detta var också orsaken till de stormbyar som då och då utbröt i familjen Haneda där familjefriden annars aldrig stördes nämnvärt.

När Shobe lyssnade till Kisukes berättelse om sitt liv började han jämföra sitt eget levnadsöde med hans. Kisuke sa att han omedelbart fick lämna pengarna i händerna på någon annan så snart han fick lön. Det var ett mycket tråkigt extremfall, men hur stor skillnad var det mellan dem båda egentligen när han tänkte efter? Var det inte så att han bara fick lämna det ris han själv mottog i händerna på andra han också? Skillnaden dem emellan var som en skillnad i vilken rad de räknade på kulramen, och han hade själv inte ens några sparpengar som motsvarade de tvåhundra mon som Kisuke var så tacksam för.

Och när man bortsåg från skillnaden i vilken rad de räknade på kulramen var det inte konstigt att Kisuke betraktade bidraget på tvåhundra mon som sparpengar att glädja sig över. Shobe kunde föreställa sig hur det kändes för honom. Men hur stor den antagna skillnaden dem

emellan än var tyckte Shobe att det var märkligt att Kisuke inte hyste några begär och att han visste med sig att det han hade räckte för honom.

Kisuke hade haft stora svårigheter att hitta arbete. När han alls haft ett jobb hade han arbetat till det yttersta och varit nöjd med att leva på marginalen. Så det faktum att han i fängelset fick den mat som han haft så svårt att skaffa tidigare nästan som en skänk från ovan utan att ens arbeta för den var något som ingav en tillfredsställelse som han inte känt sedan han föddes.

Även om Shobe betraktade det som att han och Kisuke räknade på olika rader på kulramen insåg han att det här fanns ett stort avstånd mellan dem båda. Även om lönen inte alltid räckte till för Shobe som fick sin lön i ris, så gick inkomster och utgifter oftast ihop. Han hade precis så att han klarade sig. Men han kände sig nästan aldrig tillfreds. Han hade levt utan att någonsin känna vare sig lycka eller olycka. Och djupt inombords ruvade en oro för vad som skulle hända om han blev av med jobbet eller om han skulle drabbas av en svår sjukdom, och när han förstod att hans hustru tog emot pengar från sin hembygd för att täppa igen hålen i kassan trängde den oron upp till medvetandets tröskel.

Hur hade egentligen denna skillnad mellan dem båda uppstått? Sett enbart utifrån berodde det helt på att Kisuke, till skillnad från Shobe, inte hade någon familj. Men det kunde inte vara orsaken. För även om han själv hade varit ensam kunde han inte ens föreställa sig att han skulle ha känt likadant som Kisuke. Roten till skillnaden mellan dem båda måste vara djupare än så, tänkte han.

Shobe började fundera över livet i stort. Den som drabbades av sjukdom önskade att han inte var sjuk. Den som saknade mat i flera dagar önskade att han hade mat. Och det fåtal, kanske en på tusen, som inte hade några tillgångar alls önskade att de hade något, hur lite det än var. Och när de väl hade tillgångar önskade de att de hade mer. När han fortsatte tänka på det viset blev han sig osäker på hur mycket en människa kunde önska utan att få nog. Men så tänkte han att idag hade Kisuke visat honom att det gick att få nog.

Än en gång såg Shobe med förundran på Kisuke. Det var som om vita ljusstrålar steg upp ur Kisukes hår när han blickade upp mot himlen.

Shobe övervakade fortfarande Kisuke och tilltalade honom än en gång, nu som ”Kisuke-san”.⁹ Han kallade honom ”san”, men han gjorde det inte medvetet. Så fort han hörde vad han hade sagt insåg han det olämpliga i ordvalet, men då var det för sent att ta tillbaka det.

⁹ Det artiga ”-san” användes oftast inte, i alla fall inte i äldre tid, när en överordnad tilltalade någon som stod under, som när en fångvaktare tilltalar en fånge.

”Ja”, svarade Kisuke och såg generat på Shobes ansiktsuttryck som om han själv tyckte att det kändes konstigt att bli tilltalad med ”san”.

Shobe försökte dämpa det lätt brydsamma i situationen. ”Du kanske tycker att jag ställer för många frågor, men det sägs att du har dömts till förvisning eftersom du mördat någon. Men kan du berätta för mig vad som egentligen hände, nu när vi ändå sitter här?”

”Ja, det ska jag göra”, svarade Kisuke och såg högst generad ut när han började berätta med låg röst. ”Jag gjorde något fullständigt obetänksamt och fruktansvärt, och jag finner inte ord för det. Sånär i efterhand kan jag inte annat än förundras över vad jag gjorde då. Jag var som förhäxad.

När jag var liten dog mina föräldrar i en epidemi och jag och min lillebror blev alldeles ensamma. I början hade folket i grannskapet sådant förbarmande med oss som man har med en hundvalp som fötts under ens eget tak, så vi jobbade som springpojkar i trakten och behövde inte svälta och frysa när vi växte upp. När vi blev äldre och sökte jobb höll vi ihop så mycket vi bara kunde, min bror och jag – vi bodde tillsammans och hjälpte varandra i arbetet. Så fortsatte det till i höstas. Jag och min bror hade fått jobb på ett väveri i Nishijin¹⁰ och fick hjälpa till vid vävstolarna. Då blev min lillebror sjuk och kunde inte arbeta mer. På den tiden brukade vi sova i något slags skjul i Kitayama.¹¹ Jag tog vägen över Kamiya-floden till väveriet, och när jag hade köpt mat och kom hem i skymningen väntade min bror på mig. Han brukade säga att han bara inte kunde låta mig göra hans arbete också. En dag när jag kom hem som vanligt låg min bror utsträckt på madrassen, och runtom fanns blodfläckar. Överraskad som jag var bara släppte jag bambukorgen eller vad jag nu hade i handen, gick fram till honom och frågade vad som hade hänt. Då lyfte han sitt likbleka ansikte. Kinderna var blodiga ner till käken. Han såg på mig men fick inte fram ett ord – det enda som hördes var ett vinande ljud från ett sår när han andades. Jag visste inte vad som hade hänt. ”Hur är det fatt? Har du spytt blod?” frågade jag och närmade mig. Då stödde han sig med högerhanden mot golvet och lyfte lite på kroppen. Han höll ett hårt grepp med vänsterhanden nedanför käken, men svarta blodklumpar kravlade fram mellan fingrarna. Han försökte stoppa mig med blicken från att komma närmare, och så öppnade han munnen. Till sist fick han ur sig något. ”Det här går inte längre. Förlåt mig. Den här sjukdomen går nog aldrig att bota, så jag ville i alla fall göra det lite lättare för dig genom att påskynda min död. Jag trodde att jag gå en snar död till mötes om jag skar av luftstrupen, men det enda som händer är att luften pyser ut. Jag tryckte in knivbladet djupt, djupt med all min kraft men det gled åt sidan. Bladet verkar inte ha brutit av någonting. Om du drar ut det

¹⁰ En stadsdel i Kyoto som är känd för textiltillverkning.

¹¹ Stadsdel i norra Kyoto.

dör jag nog. Det är så plågsamt att tala – jag står inte ut. Dra ut det åt mig.” Han släppte på greppet med vänsterhanden och det pyste ut mer luft. Jag fick inte fram ett ord, och när jag under tystnad såg på såret på hans hals förstod jag att han försökt skära av luftstrupen horisontellt med rakkniven, men han hade inte dött, utan det såg ut som att han bara hade borrarat kniven djupt in i halsen. Skaftet stack bara ut en fem-sex centimeter ur såret. Det var allt jag hade för ögonen, och jag såg på min lillebror utan att ens börja fundera på vad jag skulle göra. Han höll blicken fixerad på mig hela tiden. Till sist sa jag åt honom att vänta tills jag kallat dit en läkare. Än en gång tog han ett hårt grepp vid halsen med vänsterhanden och sa med förbittrad uppsyn: ’Vad kan en läkare göra? Ah! Jag klarar det inte längre! Dra ut den, fort! Jag ber!’ Jag visste inte vad jag skulle göra, jag stod bara och såg honom i ansiktet. I sådana här situationer är det märkligt nog ögonen som talar till en. Min brors ögon sa: ’Skynda, skynda!’ till mig, och han hade en mycket förbittrad uppsyn. Det var som om ett hjul hade roterat runt, runt, i mitt inte, men min brors ögon upphörde inte med sin fruktansvärda, enträgna uppmaning. Dessutom blev bitterheten i hans ögon bara våldsammare och våldsammare för att slutligen övergå i en hatisk uppsyn som om han hade sett en fiende i ögonen. Då insåg jag slutligen att jag var tvungen att göra som han bad mig. ’Jag har inget val, jag ska dra ut kniven åt dig’, sa jag. Då förbyttes min brors uppsyn i tillfredsställelse, och det var som att han blev glad och lycklig till sinnes. Jag kände mig tvungen att göra det omedelbart, så jag satte knäna i golvet och lutade mig över honom. Nu släppte min bror högerhanden från marken för att trycka vänster armbåge mot golvet och lägga sig på sidan, eftersom han inte längre höll vänsterhanden över halsen. Jag tog ett stadigt grepp om skaftet och slet ut rakkniven. Just då öppnade en gumma som bodde i närheten ytterdörren som jag stängt från insidan. Det var en gumma som jag hade bett att komma över för att ge medicin åt min bror och pyssla om honom medan jag var borta. Det var nästan svart där inne så jag visste inte hur mycket hon hade sett, men innan jag visste ordet av hade hon sprungit sin väg med dörren på vid gavel. När jag drog ut rakkniven tänkte jag inte på annat än att få ut den fortast möjligt, men när jag väl fått ut den kändes det som att jag hade haft sönder något som tidigare varit helt. Eftersom bladet varit vänt från mig var det kanske luftstrupen som klyfts åt det hållet. Jag såg som i en dimma när gumman kom in och sprang sin väg medan jag höll rakkniven i handen. När gumman hade försvunnit kom jag åter att tänka på min bror, och jag såg att han inte längre andades. En strid ström av blod rann ut ur såret. Sedan kom ämbetsmännen dit, och tills de började leda mig mot magistratet såg jag med halvöppna ögon på min lillebror som låg död med halvslutna ögon med rakkniven vid sidan.”

Kisuke hade hängt en aning med huvudet för att sedan titta upp på Shobe medan han berättade sin historia, och när han berättat färdigt sänkte han blicken mot knäna.

Kisukes historia hängde väl ihop. Den hängde nästan för väl ihop. Det berodde på att han dragit sig den till minnes gång på gång under det halvår som gått och att han med största möjliga noggrannhet flera gånger fått upprepa den vid varje utfrågning och varje undersökning.

Shobe såg händelserna framför sig medan han lyssnade, men ungefär halvvägs in i berättelsen började han tvivla på om detta kunde kallas syskonmord eller mord över huvud taget, och inte ens när Kisuke talat till punkt kunde han sluta tvivla. Kisukes lillebror hade bett honom att dra ut kniven så att han skulle få dö, och när han dragit ut kniven så att hans lillebror dött kallades det för mord. Men det verkade som att hans bror ändå skulle ha dött, även om Kisuke hade lämnat honom där han låg. Han hade sagt att han ville dö fort eftersom han inte stod ut med sitt lidande. Kisuke hade inte stått ut med att se sin bror plågas. Han hade velat befria sin bror från lidande och låtit hans liv nå sin ände. Var det ett brott? Att mörda någon måste vara ett brott. Men när han såg det som ett sätt att skona någon från lidande började han tvivla, och det blev omöjligt för honom att avgöra vad som var rätt.

Sedan Shobe tänkt på frågan länge och väl kom han fram till att han inte kunde göra annat än att följa myndigheternas dom och foga sig efter den. Han lät magistratets dom bli sin egen. Men ändå var det som att något inte stämde, som att det ännu fanns något som han hyste en ohjälplig vilja att fråga magistratet om.

Takase-båten med de två männen som satt försjunkna i tystnad gled bort över det svarta vattnet i den mörknande, disiga månskensnatten.

Översättning: Erik Oskarsson 2020